

Gammal tro och sed i Bro

Av Sven Rydstrand

Ur Tyft, tidskrift för Billströmska högskolans elevförbund 1933

Det är ju så, att den nya, rastlösa tid, i vilken vi leva, obönhörligen sopar bort allt det gamla i vår allmoges åskådning och liv, all den tradition och alla de tänkesätt och seder, som fordom utgjorde både dess litteratur och dess vetenskap.

Allt detta, som sålunda försvinner, är oersättligt; inte så att det skulle kunna i och för sig vara till någon nytta för vår generation, det innehöll ju så mycken vidskepelse, som var av ondo, men på så vis är det oersättligt, att det är det onda vi ha att leta i, då det gäller att utforska våra förfäders tankar, värld och liv.

Man har inte förrän i elfte stunden börjat med att uppteckna dessa våra gamla folkminnen, och det är därför mycket, som man nu inte kan få reda på. Men ännu leva dock i våra bygder många gamla människor med gott minne, vilka kunna berätta, vad de själva hört berättas av sina fäder, och som släktled efter släktled har bevarats på folkets läppar.

Det är till sådana gamla, kanske 90 och 100-åringar, som man måste gå, om man vill ha reda på något om fädernas liv.

Jag skall i det följande söka berätta något om seder och bruk, och om vad som fordom tänktes och troddes av de gamla i min hembygd, Bro socken i Bohuslän, vilket jag själv hört och upptecknat, såsom det berättats mig av nu döda efter ännu levande, på gravens brädd stående åldringar.

Till vänster: En väg på Brofjället, måhända den leder till jättens sal?

Den på många håll gängse tron på jättar fanns även här. Man trodde, att en rik jätte bodde i Brofjället, och av fruktan för denne vågade man inte på torsdagskvällar förrätta några bullrande sysslor. En dräng, som tjänade å gården Broberg, var god vän med jätten och

gjorde tjänster åt denne. En gång blev han av jätten bjuden in i berget, där denne visade honom en stor sal. I ett hörn stod två stora kistor, den ena rostig och ful utanpå, den andra glänsande. Drängen skulle nu få taga vilken av dessa kistor, han önskade som lön för sitt

arbete. Jätten trodde nämligen att han skulle ta den vackra, men drängen var slug nog att ta den fula. Däri gjorde han också klokt, ty denna innehöll silver- och guldmynt ända till brädden, under det att den glänsande var tom. Drängen tog kistan och sprang sin väg, men jätten blev arg och rände efter honom. Jätten snubblade emellertid utanför dörren, slog huvudet i en sten och dog.

En annan jätte, som bodde i Brattöns skog, var "Långben Rese", Denne, som var 16 alnar lång, var mycket fruktad av allmogen, ty han gick omkring och rövade i byarna. En dag råkade han emellertid i strid med en annan jätte från Rom i Svarteborg och denne tillfogade honom ett så svårt sår, att han dog. Där han dog, begrovo folket honom och lade en

stensättning över hans grav.

Denna stensättning finnes ännu vid gården Bjälkebräcka och är 16 alnar lång, liknande en huvudlös gubbe.

(Den som vill fördjupa sig ytterligare i Långben Rese, läs i Sven Rydstrands bok Stångenäs, i kapitlet som heter just Långben Rese. Red anm.)

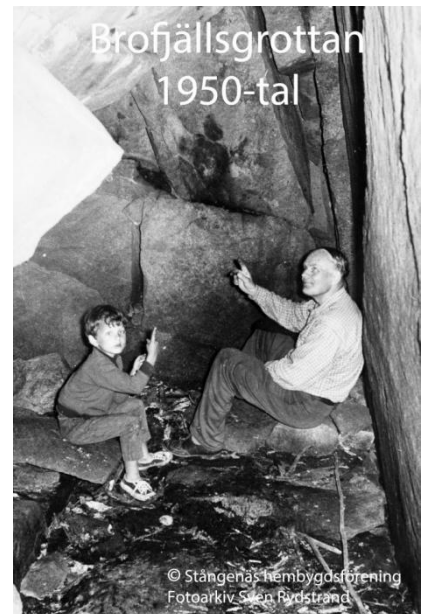
På ett ställe i socknen finnes en håla långt in i berget. Denna kallas för "tjuvhålet", emedan tjuvar här i forna dagar förvarade sitt tjuvgods. Här såg de gamle ofta, att regnbågen gick ned i marken, och då trodde de, att en stor skatt skulle ligga gömd där.

Vid olika högtidliga tillfällen skulle särskilda ceremonier företagas. Sålunda skulle man vid bröllop gå runt en stor jordfast sten fem gånger, annars blev äktenskapet inte riktigt.

Utanför stugan hade man ett träd, som man kallade "vårdträd" eller "hemträd". Detta var ett heligt träd, som kunde bringa antingen lycka eller olycka. Man fick inte fälla det, ty då trodde man, att någon i huset skulle dö.

Om man hittade en hästsko på vägen, skulle man taga vara på den och hänga den över dörren, så att inte troll eller annat ont skulle komma in i stuga eller ladugård. All slakt och vedhuggning skulle man uträtta vid nymåne, annars blev inte fläsket, köttet eller veden bra.

Vid större högtider och fester, såsom vid jul och midsommar, brukade man kläda stugan med gröna kvistar samt strö halm och enris på golvet. Man brukade då även "spaa" golvet, såsom

det hette. Detta tillgick så, att man bar in fin sand, slog vatten därpå och därefter med en träsåda bearbetade golvet, tills detta blev rent och vitt.

Man trodde även, att det var farligt att vistas ute under natten och kvällen, ty då huserade "lyktegubbarne" ute i markerna, älvorna dansade på ängarna, och vid älvkanten satt Näcken och spelade förföriskt på sin harpa. Man skrämdes även barnen för en farlig gubbe i brunnen. "Källebusen" kallades han oftast.

Till många märkliga bergformationer fanns underlig sägen och tro. Så berättas det t.ex. om en märkvärdig bergsklyfta vid gården Skådene att en gumma satt varje natt därutanför på en sten och nystade rött garn. Grottan kallas för "Svebe-kyrkan". I Störrebergs utmark står en konstig sten, som kallas för "predikstolen". Här såg man förr ofta spöksyner. Människor, som ingen kände, steg upp ur jorden, gick några steg och försvann sedan i jorden igen lika hastigt, som de kommit.

Det fanns under forna tider inte så många sjukdomar som nu. Folk voro i regel friska. Men om man händelsevis blev sjuk, kunde man inte gå till doktorn, ty någon sådan kände man i regel inte till, utan man gick till en "klok" gubbe eller dito gumma för att bli botad. Man kunde även bli botad vid en hälsokälla. Det fanns en sådan å gården Staxäng, och dit gick man, när man hade fått "vone beddet", en svår värk i händerna. När man doppade ned händerna i källan, blev man genast bra. Men det var ej tillrådligt att ensam gå till källan, ty vattnet var så starkt, att man svimmade, när man stack ned händerna. Denna märkliga källa finnes ännu i behåll och kallas för "Rudekällan".

När man annars kände sig sjuk, var det bra att dricka och tvätta sig i en bäck, som rann mot norr. I en sådan bäck skulle man även vattna sina hästar och kor vid jul och andra högtidliga tillfällen för att få tur och lycka med dem. Ju grumligare och brunare vattnet var, dess bättre verkan hade det, ansåg man.

En annan svår sjukdom var "maran". Den kunde anfalla både människor och kreatur. När en person låg feberhet i sin säng och svettades, sade man, att "maran ridit honom". I stallet kunde hästarna nattetid stå och slå i vilt galopp med hovarna, så att svetten rann. Det var "marritt". Då kallade man ofta dit prästen, för att denne skulle läsa över det onda. När han så gjort, kunde man få se något svart susa ut genom dörren, och sedan blevo hästarna bra.

När fåren blevo sjuka, gick man till "Kloka-Lena", en klok gumma, som botade dem genom några mustiga besvärjelseformler.

När "hjärnan hade ramlat ned", d. v. s. när man hade fått snuva eller ont i halsen, gick man även till denna gumma, hon kunde nämligen "dra upp hjärnan". Hon drog då i två hårstrån med ett hastigt ryck. Så blev man bra.

Det berättas om en person, som hade varit hos den kloka gumman och blivit botad för nämnda åkomma, att denne var så glad däröver att han blivit botad, att han på hemvägen

sprang över stock och sten. Därvid skulle han hoppa över en gärdesgård, men då "ramlade hjärnan ned igen" på honom. Han vände då om igen till gumman, och hon botade honom på nytt. Men det gick även nu som förut, han blev glad och hoppade för högt. Detta upprepade han tre gånger, men den tredje gången gick han försiktigt hem, varefter han förblev bra.

Till medicin hopsamlade man små flata stenar, som man hittade på berghällarna. Man kallade dem för "flintstenar". Man stötte sönder dem till flintpulver, gjorde en deg av detta och använde sedan denna att intagas vid bröstvärk.

I björkens saft såg man även ett hälsomedel. Man borrade därför i björken och tappade av den dess saft om våren. Sedan drack man denna saft för att hålla sig frisk, och om man tvättade sig i den, blev man av med sina fräknar, om man hade sådana.

De gamla goda människorna trodde inte blott på onda makter, jättar och troll. De trodde sig ock veta, att det fanns goda varelser, vänliga tomtar och nissar. Om julen ställde man alltid ut ett fat med gröt och litet godsaker till gårdens tomte i ladugården. Nissarna voro skygga men snälla och duktiga varelser, som drogo till gården lycka och även penningar och annan egendom, så att folket blev rikt och förmöget. De hjälpte när någon fara var å färde, men då måste man vara god mot dem och inte ofreda dem. Även eljest utgöt de sin kärlek över människorna, visade misskund med deras sjuka och gjorde dem helbrädda, varför det var naturligt, att människorna länge offrade på altaren åt dem.

Som sagt, var det alltså mycken vidskepelse hos våra förfäder, men vi få väl inte döma dem hårt. Det låg helt visst tämligen nära för ett rått och ohyfsat folk, som jämt levde i umgänge med naturen, och vars kunskaper och bildning lämnade så mycket övrigt att önska, att föreställa sig de krafter, som verkade i naturen, som självständiga andar, vilka besjälade varje skapat ting. Den lantliga bygdens skönhet väckte också i synnerlig hög grad inbillningskraften till verksamhet. Man talar ofta om den gamla "goda" tiden, men ofta är väl detta endast ett löst prat, som man inte så noga reflekterar över. Inte var väl den gångna tiden bättre än den, i vilken vi leva. Nej, i många avseenden var den mycket sämre. Men i ett avseende var det en lycklig tid, ty människorna trodde och tänkte och såg vackrare och skönare ting än vad vi, deras avkomlingar, göra.